

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

גליון מספר 12

נשלח חינם מידי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com

כ"ד בטבת תשע"ה

עבודה שהתבטלה מחמת סופת השלג

המקרים:

- א. מטפלת שכרה בתיאום עם המשפחות מחליפה לשבועיים שיבואו הילדים לביתה, וקבעה לה תעריף יומי. ביום השלג לא הגיע שום ילד לביתה. המטפלת טוענת שמגיע לה שכר על יום זה שכן היתה מוכנה לעבוד כפי שסוכם עימה. וכנגדה טוענים ההורים, ששכרה נקבע לפי תעריף יומי וכיון שנבצר מהם להגיע בשל השלג ולא עבדה ביום זה, לא מגיע לה שכר כלל.
- ב. חשמלאי הוזמן לביצוע עבודה בדירה, ולרוע המזל נוצרה הפסקת חשמל באיזור, ולא יכל החשמלאי להמשיך בעבודתו, אך דרש דמי ביקור. בעל הדירה התנגד לשלם וטען שמאחר שלא עשה החשמלאי דבר משהתבקש, אינו צריך לשלם לו כלום.
- ג. מורה שכרה מונית להגיע לביה"ס בזמן, המונית נקלעה ועמדה בפקק שהסתבר לאחר רבע שעה כחסימה משטרית לא צפויה. המורה שיערה שלא תוכל להגיע למסירת השיעור, וביקשה לרדת וסברה שאינה צריכה לשלם כלל, שכן לא נהנתה כלל מהנסיעה, הואיל והנהג נאנס מלהביאה למחוז חפצה. מנגד הנהג טען, שמעוניין להמשיך להסיעה כמסוכם מראש, והמזמין את הנסיעה אמור לשלם על זמן ההמתנה בפקק.

תשובה

על הפועל מוטל להתנות מראש על תנאי שכרו, ובכללם מעמדו בעת אונס. ובהעדר התנייה מראש, אינו זכאי לשכר בשל האונס שהתרחש. ברם אם רק המעסיק ידע על האונס המיועד, הינו חייב לשלם לפועל, שפשע שלא הודיעו על כך. וכך יש לנהוג במקרים הנ"ל, כדלהלן;

- א. כיון שמציאות השלג באיזור שהינם גרים הינה שכיחה, היה למטפלת להתנות על מצב אונס שכיח זה, ואינה זכאית לקבל שכר. אולם אם קיבלה שכר מראש, אינה חייבת להשיבו.
- ב. לו היתה הפסקת החשמל בבניין זה בלבד, היה החשמלאי מפסיד שכרו, ואם שולם לו מקדמה, אינו צריך להשיבה. אך בהפסקת חשמל בכל האיזור, יעשו פשרה ביניהם.
- ג. הפסד כתוצאה מהפקק הבלתי צפוי מוטל על בעל המונית (כשלא ממשיכים בנסיעה, ואם ממשיכים בנסיעה, אין כאן מקומו), ואין לחייב את המורה כלל, ורשאית לרדת מהמונית ללא תשלום כלל, ואם שילמה מראש, לא תוכל לקבל כספה בחזרה.
- ד. אולם אם היתה המונית מעורבת בתאונה מאונס (בלא פשיעת בעל המונית) יש לחלק בין מציאות שהזמינה את המונית מחברת המונית, והיא מחוייבת להסיעה במגוון אחד מהמוניות העומדות לרשותה, אזי ישנו ספק אם מחוייבת המורה בתשלום כל הנסיעה (כשהוסב למונית נזק), ולא יוכל להוציא מהמורה תשלום. אך אם תפסה מונית מזדמנת ואירע לה תאונה, ונבצר מבעל המונית מלהמשיך בנסיעה, אין מקום לחייב את האשה על המשך הנסיעה, אלא רק עד מקום שנסעה, אם ישד לה תועלת מהגעה למקום זה.

בכל המקרים המצויינים, אם ישנה הנהגת המדינה בעניין זה, הינה מחייבת.

נימוקי הדין

הגמ' בב"מ בדף עו: נקטה כלל ברור בהפסד הנגרם כתוצאה מאונס: 'אמר רבא האי מאן דאגר אגרי לרפקא, ואתא מטרא ומלייה מיא. אי סירא לארעיה מאורתא (רש"י: 'עליו היה לתת לב לדבר ולהודיעם, אם תמצאו שדה לחה לא אתן לכם כלום, ואם לא הודיעם, יפסיד בעה"ב וישלם לפועלים כפועל בטל. ואם בעה"ב סיר בשדה, ולא ראה כל אונס צפוי והזמין את הפועלים, במציאות זו היא) פסידא דפועלים (רש"י: שמזלם גרם). לא סירא לארעיה מאורתא (רמ"ה בטור בסי' שלד: פשע בעה"ב כשלא ביקר והיה צריך לדעת ממצב השדה ועל פי כך להזמין פועלים, ולכן) פסידא דבעל הבית, ויהיב להו כפועל בטל. ואמר רבא האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא, ואתא מטרא (ששניהם הופתעו בירידת הגשם) פסידא דפועלים. אתא נהרא פסידא דבעל הבית (רש"י: שפועלים לא צריכים לדעת ממנהג הנהר לעלות), ויהיב להו כפועל בטל. כן פסק דין זה הרמב"ם בהלכות שכירות פ"ט ה"ו והשו"ע בריש סי' שלד.

הטור בסי' שלד הביאו הרמ"א שם בריש סעי' א הגדיר דין זה בכלל הבא: 'דלעולם לא יתחייב בעה"ב אלא א"כ היה יודע והפועל לא ידע, אבל אם שניהם יודעין או שניהן אינן יודעין, הפועל מפסיד'.

בטעם הדין שההפסד הינו על הפועל

כשבעה"ב והפועל שווים בידיעה (ידעו, או לא ידעו) מהאונס, נפסק שההפסד הינו על הפועל, ויש ליתן טעם בדבר.

הרא"ש בב"מ פ"ו ס"ג הטור בסי' שלד נמוק"י שם סמ"ע ס"י שלד סק"א וסק"ג, וכן בסי' שי ס"ק יב כיון שהפועל הינו המוציא מבעה"ב, ידו על התחטונה. ונחלקו האחרונים בביאור טעם זה;

השבות יעקב ח"א בסי' קעו והמנחת יצחק ח"ה ס"י קלד הבינו כי כיון ששניהם לא ידעו ממצב האונס, או שפשעו שלא ביררו הרי הוא ספק מי גרם לאונס, ואין הפועל יכול להוציא מיד בעה"ב ללא ראייה. להבנה זו, אם הפועל מוחזק מכבר בשכרו, יוכל להחזיק בו ובעה"ב לא יוכל להוציא ממנו.

אולם ניתן להבין שאינו משום ספיקא, אלא שמוטל היה על הפועל להתנות על כך מראש עם בעה"ב, כיון שהוא המוציא ממון. ולהבנה זו, יש לבחון מי היה מוחזק בממון בעת שסיכמו ביניהם על התעסקה (שכן יתכן וישלם בעה"ב מראש על המזמין, או היה למעסיק חפץ מופקד ביד העובד, שנתן לו מחשב לעבוד איתו), והמוציא ממון היה לו להתנות, ואף אם כעת הינו מחזק בכסף יפסיד, וכן נקט החוות יאיר בסי' קנא והכסף קודשים בסי' שלג. וכן מבואר בתרוה"ד בסי' שנט שאזלינן בתר המוחזקות של שעת השכירות: 'הטעם משום דהו"ל לאתנויי הואיל והוא צריך להוציא, וא"כ כיון דלא אתני בתחילת השכירות איהו דאפסיד אנפשיה מעיקרא, ומחל על האונס', וכן עולה מדברי הסמ"ע בסי' שי ס"ק יב.

לשלם לפועל על מה שעשה

איתא בגמ' בב"מ בדף עט: 'תנו רבנן השוכר את הספינה וטבעה לה בחצי הדרך', סברה הגמ' שחייב לשלם את שכר הספינה. והקשו הראשונים על דין זה, מדין הגמ' דלעיל שאם ירד גשם או פסק הנהר ולא נצרך לפועלים, מפסידים הפועלים כל שכרם: 'מאן דאוגיר אגורי לדוולא, ופסק נהרא בפלגא דיומא. אי לא עביד דפסיק - פסידא דפועלים'. ואף שהספינה טבעה היה צריך בעל הספינה להפסיד הכל.

התוס' שם הביאו שני ישובים לשאלה זו⁸⁹, והבדילו בין המקרים;

א. התוס' בדף עט. בד"ה 'אלא' הביא דעת הריב"ן שתיריך: 'דלעיל שהפועלים לא אבדו כלום רק שנתבטלו אין נותן להם כלום, אבל הכא שהמשכיר הפסיד ספינתו, כפועל בטל מיהא אית ליה כיון שמזומן לקיים תנאו'. כלומר, שבניגוד לספן שאיבד את ספינתו, הפועלים לא הפסידו מכיסם דבר, ולכן חייבו לשלם לבעל הספינה על כל הדרך כולה, ואילו לפועלים לא משלמים כלום. וכ"כ הרי"ף בדף מח: מדפי הרי"ף והרמב"ם בהלכות שכירות פ"ה ה"ג. החזו"א בסי' כג ס"ק יב באר זאת: 'דלעולם שכר שהמשכיר נוטל, כלול בו אחריות של אונסין, דכל הדרכים בחזקת סכנה', כלומר כיון שמגולם בשכרו של השכרת הספינה, אחריות על הספינה עצמה, לכן יש לשלם על נסיעת הספינה עד היעד שסיכם עימו מראש.

⁸⁹ ביאור נוסף, מלבד ישוב המחנ"א והראב"ד המובאים בהמשך, נמצא בדברי הריטב"א בב"מ בדף עט: 'דכי אמרינן פסידא דפועלים, דוקא פועל או קבלן דעלמא שלא נשכר אלא בדיבור בעלמא, אבל קבלן שנתייב לגמרי להוליך דבר ידוע או לעשותו ומשך הדבר ודאי כל שאין העכבה מצדו ואירע בו שום אונס, אין לו להפסיד משכרו כלום'. הרי שבספינה חייב לשלם לו רק משום שהיה קניין על כך והתחייב, אך בפועל שלא היה קניין פטור מלשלם לו שכרו. לביאור זה אין נפק"מ רבה, שכן תלה את התשלומין בקניין שנעשה מראש.

ב. התוס' שם בדף עט: בד"ה 'אי אתה' הביא את תירוץ הריב"ם שתיריך: 'דכיון שהוא מוחזק ומזומן לקיים תנאו ניחא ליה שלא יחזיר כלל', הרי שלעולם לא חייב על חצי מהדרך, אלא שאם נתן לו שכרו אינן צריך להשיב, וכ"כ הרא"ש פ"ו בס"י יא והשיג על הרי"ף.

הרי שלדעת הריב"ן, אין הבדל אם מוחזק הפועל בשכירותו, כל שגגרם לו הפסד ממוני באונס, הינו זכאי לשכר על שעשה. ואילו לריב"ם רק שכמוחזק בשכרו רשאי להחזיק בו.

השו"ע בס"י שיא סעי' ג פסק כדברי הריב"ן הרי"ף והרמב"ם שמשלם על כל הדרך ששכר אותו (ועל החצי שטרם הלך ישלם רק כפועל בטל). והרמ"א שם הביא את דעת הריב"ם והרא"ש שאינו צריך לשלם אלא רק על החצי שהלך עימו, אלא שאם נתן לא יחזיר. הש"ך שם סק"ב הכריע כדעת מרן השו"ע.

אולם המחנה אפרים באר אחרת את סתירת הדינים בין הספינה להפסיק הנהר, ובאר בהלכות שכירות ס"ח שכאשר הפועל מזומן להמשיך לעשות את המלאכה, חייב בעה"ב לשלם לו הכל, אף את חצי הדרך שלא הלך. שכן הפועל אומר לבעה"ב, הריני מוכן ומזומן להמשיך את שסיכמנו והתחייבנו, ואקח ספינה אחרת והובילך ליעד שסוכם. לעומת המקרה שפסק הנהר, באר המחנ"א שם ס"ה ששניהם נאנסו במידה שווה, שכן בעה"ב גם מוכן לקיים תנאו ואומר לפועל, הרי הנה השדה כפי שסיכמתי, המשך לעבוד ולהשקות כפי שהתחייבת. וכיון שכך על הפועל להפסיד. נמצא שהיכן ששניהם אנוסים, יפסיד הפועל בין שמוחזק בין שלא מוחזק.

נמצא שכל מקום שנמנעה העבודה בשל אונס כגון בשל שלג שלא אפשר לילדים להגיע למטפלת, או פקק תנועה שלא אפשר את המשך הנסיעה⁹⁰, או אם היתה הפסקת חשמל או מים והפועל אינו יכול להמשיך בעבודתו, כשתרוויה לא הו"ל לדעת, אם הקדים לו שכרו (כגון ששילם למונית מראש) הפועל אינו צריך להחזיר מספק, ואם לא שילם עדיין פטור המעביד משלם על יום השלג וביקור החשמלאי שלא הניב לו מאומה. אך אם הפסקת חשמל או מים היתה צפויה, ורק בעה"ב ידע מכך, היה צריך להתנות על כך, ומשלא נהג כן, חייב לשלם לפועל.

ברם על עבודת הפועל עד לעת האונס, יהא חייב לשלם, אם יש לו תועלת מכך.

אומנם אם היה לפועל הפסד ממוני, כגון שהמונית היתה מעורבת בתאונה באונס (שלא בפשיעת המונית) ומחמת כן לא יכלה להמשיך בנסיעה [ודווקא שהזמינה מונית מחברת המונית, ואז זהה לדין הספינה שחייב לו ספינה כלשהי לנסיעתו, ברם אם תפסה מונית מזדמנת לא חייב בעל המונית אלא מונית זו, ולא תהיה חייבת לשלם אם אין ביכולת המונית להמשיך בנסיעה ליעד כפי שסיכמו מראש (ואם יש לה תועלת מהנסיעה עד מקום התאונה, חייבת לשלם על נסיעה זו שנקטעה)], או שהקייטרינג הכין מכבר את האוכל, ובביטול ההזמנה שנעשה מאונס יפסדו המנות – יהא חייב בעה"ב לשלם הכל⁹¹ לדעת מרן השו"ע, ואילו לרמ"א לא יהא חייב כל עוד לא שילם. ואם שלם מקדמה, לכו"ע יפסיד בעה"ב. אולם תמיד יוכל בעה"ב לטעון קיים לי כשיטת הריב"ם והרמ"א ולא יוכלו להוציא ממנו.

נזקי עבודה בשל השלג, אם הוי מכת מדינה

מכת מדינה מוגדרת כאשר אירע נזק בלתי צפוי, וברור שלא מזלו של הניזק המסויים גרם, שכן האיזור כולו נפגע במצב הזה. וכשם שאיזור שידוע שיתכן ויעלה נהר על גדותיו אינו נחשב כמכת מדינה, כן בכל איזור ששכיח שירד שלג לא תהיה טענה של מכת מדינה (אם קבעו אירוע ובשל השלג בוטל, אין כאן מקומו אם הוי מכת מדינה. אנו עוסקים כאן בעבודה קבועה במשך זמן שהיה שהשלג היו שכיח). אולם, אם ירד שלג באיזור השפילה ובמישור החוף, שהתופעה נדירה – תהיה טענת שהנזק הינו מכת מדינה.

דין מכת מדינה מצוי במשנה בב"מ בדף קה: 'המקבל שדה מחבירו ואכלה חגב או נשדפה, אם מכת מדינה הוא מנכה לו מן חכורו'. אם החוכר את השדה אינו יכול לקיים את התחייבותו הכספית כלפי המחכיר, מהסיבה שפגעה בשדה 'מכת מדינה', החוכר פטור מהתחייבותו. ולא משום מקח טעות הוא, ולמדו מדין זה לגבי כל שכיר שנאנס מחמת מכת מדינה שבעל הבית מפסיד מכך.

את דין מכת המדינה סיכם הרמ"א בס"י שכא סעי' א והביא שתי שיטות בעניין; שיטה ראשונה סוברת שהוי פסידא דבעה"ב אף שלא היה צריך להעלות על דעתו, וכן פסק מהר"ם במלמד שגזר המושל שלא ילמד שיפסיד אבי הבן

⁹⁰ העירו לי לחלק בין מצב שהפעילו 'מונה' שאז הוי שכיר לזמן ויתחייב על כל רגע ששכרו, לבין כשקבע עימו נסיעה ליעד, שהוי קבלן שיביא הישג המבוקש. אולם אפשר, שהפעלת 'מונה' אינה מורה על שכיר לזמן עבודה, מדד לאמוד את גודל הטיחור והתשלום.

⁹¹ ותצטרך לשלם את כל דמי הנסיעה עד ליעד המבוקש כפי שהתנתה בתחילה. אלא שישנו מנהג רווח בנסיעות עירוניות, שאף שהזמין מונית ליעד מסויים, יכול לשנות דעתו במהלך הנסיעה ולסיים את הנסיעה בכל זמן שיחפוץ. ועל כן, לא יהא נכון שתצטרך המורה לשלם עד הביה"ס שאמרה תחילה, אך מנגד לא תוכל לדרוש לסיים את הנסיעה באמצע הפקק. אלא שהדברים יהיו הולמים בנסיעה בין עירונית, ששם לא מצוי שיכול לבקש לסיים את הנסיעה באמצע הדרך במונית ספיישל.

וישלם למלמד. ושיטה שניה של מהר"ם פדאוה שאף במכת מדינה ההפסד הינו של הפועל. ולהלכה נחלקו הפוסקים כמי לפסוק.

הרמ"א הכריע כדיעה הראשונה, וכ"כ הש"ך סק"א והט"ז שם.

אולם הסמ"ע סק"ו סבר שצריכים בעה"ב והפועל לחלוק בהפסד, שמזל שניהם שווה, ואין לומר שמזל של אחד מהם גרם. כן בארו בשו"ת אדמת קודש ח"א סי' טו ובנתיה"מ⁹² שם סק"א שסברת סמ"ע מבוארת בטעמה שכיון שבמכת מדינה מזל שניהם גרם, ולא ניתן לומר שהמלאכה התקלקלה בגלל מזל אחד מהם, לכן שניהם צריכים לספוג את ההפסד, וההפסד מתחלק חצי חצי, או שחוזר לדין הרגיל שבו העובד כלל לא מקבל את כספו כשלא עבד.

לעומתם סברו הנתיה"מ סק"א הגר"א סק"ז שאין חילוק בין מכת מדינה לשאר אונס, וכל שלא היה להם לדעת, פסידא דפועל הוא, שכן 'ציבא בארעא וגירא בשמי שמיא', שהרי באונס פרטי כשבעה"ב נאנס, הפועל מפסיד, ובמכת מדינה כששניהם אנוסים הפועל ירוויח? וכ"כ החת"ס ח"מ בס"י קסא וכן עולה מדברי המהרי"ל סי' מא.

החתם סופר בספר הזכרון (כתב על מאורעות המלחמה שאירעו בקהילתו, שהייתה אנוסה לברוח למשך כחודש וחצי מהעיר, עמוד נא) כותב: 'ורבו עתה המלמדים והתלמידים אשר שאלו לנפשם מה לעשות בדינם, ב...שבועות הרבה שבטלו מלימודם, אם יתחייבו שכרם משלם, ואני בעניי אמרתי דין תורה לא ידעתי, ואני משלם לשכירים שלי שכרם משלם, בלי ניכוי פרוטה, ואתם תבצעו הדין על דרך הפשר לשלם החצי ויפסיד המלמד החצי, וטעמי ונימוקי, כי זה הוא ברור שהוא כדין מכת המדינה, וידוע אריכות דברי הסמ"ע ריש סי' שכ"א ודעתו נוטה שיפסיד המלמד הכל, ולכל הפחות רצה לפרש דברי מהר"ם שיפסיד הבעה"ב החצי, והש"ך שם חלק עליו... אך הדבר קשה מאד בעיני להבין מ"ט להוציא מעות מהבעה"ב כיון שהוא מכת המדינה, ומזל שניהם שווה בו, ואין לומר מזל של זה גרם טפי ממזלו של זה... ועוד התם החוכר הוא המוחזק אמרין שפיר ינכה להבעה"ב גבי מכת מדינה משום דמצי א"ל דלמא מזלא דיך לחוד גרם, משא"כ במלמד קשה להוציא מהבעה"ב. ומסברא נראה דמזל שניהם גרם, על כן עשיתי פשר מרצון שניהם וחפצם, שיהיה ההפסד על שניהם, אבל דין תורה לא ידעתי, עד יבוא מי שלבו יותר שלם ויוציא דין לאמתו'. חתם סופר בדבריו מביא כמה סברות לדחות את דברי הסמ"ע, ולכן הוא אומר שבדרך פשרה ישלמו את חצי השכר על הימים שהעובדים לא עבדו.

על דברי חתם סופר אלו בספר הזכרון הסתמך הרב צבי יהודה בן יעקב שליט"א תחומין יב 200 - 218 לומר שגננת שלא עבדה בזמן מלחמת המפרץ, אע"פ שמהדין לא ברור שחייבים לשלם לה שכרה, כי יתכן שהלכה היא כסמ"ע או כדעה השנייה שברמ"א, אבל לפני משורת הדין, יש לפשר בין הצדדים. אמנם מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל שם 219 - 221 חלק עליו וסבר שמהדין אם המניעה לעבודה היא מכת מדינה חייבים לשלם לפועלים כל שכרם, וכן סבר הערוך השולחן סי' שלד סע' י'.

בשו"ת אבני שיש ח"א סי' נא כתב, שאף לדעת הרמ"א השכיר אינו מקבל שכר מלא, אלא כפועל בטל. אמנם כתב הגר"ש ישראלי שם שאין זה נכון לגבי מלמד, כיון שאין לו רווח מכך שאינו עובד. אלא שבמאמרו של הרצי"ה בן

⁹² הנתיות המשפט בס"י שלד סק"א מקשה על המקרה של מהר"ם, מדוע לא יוכל השוכר לחזור בו, ולומר שאינו רוצה כעת את המלמד, ובכך להפטר משכרו? ומתוך הנתיה"מ שאמנם היה אסור למלמד ללמד, אבל הוא עדיין היה יכול לשמש כשמרטף של התלמיד. והיות שמבואר בגמרא בנדרים בדף לז. שהסיבה שמלמד רשאי ליטול שכר היא מפני 'שימור התינוקות', והמלמד מוכן לשמור, אלא שבעל הבית אינו מעוניין להעסיקו כאשר הוא אינו יכול ללמד בפועל, מגיע לו שכר מלא.

חתם סופר (ה, קלה) מקשה על הנתיה"מ שלהלכה התשלום הוא עבור שכר פיסוק טעמים, ולא עבור שימור הילדים. ועוד ששימור התינוקות הכונה לשמור עליהם שלא יצאו ממקום הלימוד למקומות אחרים, אבל אם גזר המלך שלא ילמדו, אין כלל שימור?

חתם סופר מבאר שכיון שבדרך כלל לא מחליפים מלמד באמצע השנה, וגם ישנה התקדמות שונה במהלך השנה, לכן זה נחשב ששכר אותו לשנה שלמה, ולכן אין בעל הבית יכול לחזור בו באמצע השנה, ולכן במכת מדינה שכרו לא נפגע, כיון שהשכירות שלו אמורה הייתה להמשיך גם בזמן שבו הוא אינו יכול לעבוד. ערוך השולחן בס"י שלד סק"י באר שמכיוון שהמלמד עומד מוכן לעשות מלאכתו, אלא שאינו יכול לעשותה בפועל בגלל מכת המדינה שהיא גזירת המלכות, לכן המשכיר חייב לתת לו שכר רגיל.

סיכום: לדעת נתיבות, כיון שהשוכר רוצה לעשות מלאכתו, ובעל הבית אינו רוצה, הוא חייב לתת לו שכרו, ואם כן הוא הדין כשמקום העבודה סגור בגלל השלג, העובד יכול לטעון כי רצה להגיע למקום העבודה, אלא שבעל הבית לא רצה במלאכתו והוא חייב לו שכר כרגיל. **לעומת זאת לדעת החתם סופר** יש מקום להסתפק אם הוא הדין בכל עובד ששוכרים אותו לטווח ארוך, שהתשלום על מלאכתו אמנם מחושב לפי ימים, אבל לא נבדקת התפוקה היומית שלו, אלא התפוקה הכללית שלו, ולכן בדומה למלמד גם הוא צריך לקבל את משכורתו כשיש מכת מדינה שמונעת ממנו. **לדעת ערוך השולחן** פשוט שכל עובד אמור לקבל את שכרו, אם הסיבה שלא הגיע לעבודתו היא מחמת מכת המדינה.

יעקב שם מובאות טענות שמהם עולה שאולי לגבי עובדים אחרים שלא עובדים בלימוד תורה, יוכלו לנכות משכרם את השווי של ההנאה שנהנו מכך שהיו יום אחד בחופש.

לדברים אלו, כל נזק שארע בשל פגעי טבע פתאומי או חוק והיטל פתאומי לאיזור נרחב, מוגדר כמכת מדינה, וישנו ספק מי ישא בהפסד מחמת כן שאין מזל של אחד מהם גרם יותר מחבירו, ועל כן יש לעשות פשרה ביניהם.

מהי מכת מדינה?

הגמרא שם מביאה מחלוקת בשאלה איזו מכה נקראת מכת מדינה? רב יהודה אומר שמדובר שנשדפו 'רובא דבאגי'. לעומת זאת, עולא סובר שמספיק שנשדפו השדות הסמוכות לשדה שבה אנו דנים. להלכה נפסק בשו"ע בסי' שכב סעי' ב כרב יהודה, אלא שנחלקו הראשונים מה הפירוש 'רובא דבאגי'.

לדעת רש"י שם ד"ה 'רובא' הכוונה היא רוב הבקעה (האיזור חקלאי) שבתוכה השדה שנשדפה. ואילו לדעת הרמב"ם בהלכות שכירות פ"ח ה"ה הכוונה רוב שדות העיר כולה. בשו"ת אדמת קודש ח"א סי' סז כתב שמספק יש להכריע שהמוציא מחבירו עליו הראיה. אמנם בנידון דידן, אין למחלוקת זו נפקא מינה, שהרי ערים שלמות כוסו בשלג, ולכילי עלמא יש לראות בשלג 'מכת מדינה', ובמחוזות שהתופעה לא מצוייה, היא מוגדר כמכת מדינה.

כשהתחיל לעבוד ורק אחר כך אירע האונס

ישנו ישוב נוסף בביאור סתירת הסוגיות, בין הפועלים המפסידים בשל אונס לבין דינו של בעל הספינה שאבדה, שיש לו השלכה עקרונית בדיני הפועלים. הראב"ד בהשגותיו על הרי"ף בגיטין בדף לו. מדפי הרי"ף והובא ברמב"ן בב"מ בדף עז. ובנימו"י שם בסוף דף מו: מדפי הרי"ף והביאו הב"י בסי' שלד וכן המאירי בגיטין שם יישבו שבספינה יש לשלם את כל שכרה כיון שכבר התחילו הספינה ובעליה במלאכתן על פי המוסכם, וכיון שהתחילו במלאכה, על בעה"ב מוטל ההפסד מחמת האונס. ורק כשלא התחיל הפועל במלאכתו, כגון בפועלים שבאו לעבודה ומצאו שהשדה אינה כשירה לעבודה, יפסידו הפועלים. נמצאנו לשיטה זו, שכל שהתחיל הפועל במלאכתו, כגון שהמטפלת התחילה את מלאכתה כבר כמה ימים ורק אח"כ אירע יום השלג, וכן כשהפסקת החשמל אירעה רק לאחר שהחשמלאי החל בעבודתו – היא ההפסד מוטל על בעה"ב, ויהיו הפועלים זכאים למלוא שכרם, אף שטרם קיבלוהו.

אלא שהרמב"ן שם חלק על דברי ראב"ד אלו, וכן הקשה רעק"א מגוף דברי הסוגיא, שכן נאמר שאם עבדו הפועלים והשקו את השדה על פי הזמנת בעה"ב, ועלה הנהר והשקה את השדה, ובכך לא נזקק בעה"ב לעבודת הפועלים, ההפסד הינו על הפועלים. הרי לן, שאף שהחל האונס לאחר התחלת עבודת הפועלים – על הפועלים לספוג את הנזק וההפסד. הרי דלא כדברי הראב"ד.

החזו"א בסי' כג ס"ק יט באר את שיטת הראב"ד שדבריו נסבים כשהאונס השלים את מלאכת בעה"ב, כגון שירד גשם ובכך לא נצרך בעה"ב לעבודת הפועלים. אז מחלק הראב"ד בין שהאונס אירע לפני עבודת הפועלים, שההפסד עליהם, לבין שהחל האונס לאחר שהתחילו במלאכתן (שכן הבינו שיש לבעה"ב תועלת בנסיעתו בספינה עד אמצע הדרך, ונחשב א"כ שנעשתה המלאכה לבעלים), וההפסד הינו על בעה"ב. אך היכן שהאונס מנע מהעובדים לעבוד, ולא הושלמה מלאכת בעה"ב, לכו"ע היא ההפסד על הפועל, וכן חילק האור שמח בהלכות שכירות פ"ט ה"ו.

לסיכום: המשפחות והמטפלת הקבועה אינם חייבים למטפלת על יום השלג, אף לשיטת הראב"ד כפי שבאר החזו"א, כיון שלא הושלמה מלאכת הבעלים. והכלל הוא, שעל המוציא ממון היה מוטל להתנות ולהגדיר את יום האונס מראש, ועל כן לא יוכל שום צד בדיון להוציא מזולתו ממון. ואף שמקום שהאונס הוא מוגדר כמכת מדינה, לא יוכלו להוציא ממון בשל ספק הפוסקים בדיון זה.

במקום שהאונס לא שכיח כלל, ישנה מחלוקת אם על בעה"ב היא מוטל ההפסד אף שלא פשע כלל (הב"י בסי' שלג מחודש ח הביא מהר"ם מרוטנבורג בסי' צ, וכן מחנה אפרים שכירות סי' ח), או שיהא זהה לכל דיני אונס שעל הפועלים להפסיד, ועל כן לא יוכל השכיר להוציא על פי כך ממון.

כשישנו מנהג המדינה במקרים מעין אלו, הינו מחייב את הצדדים, כפי שהארכנו והבאנו בעבר.